

Leksik Reljkovićevog satira

Pavošević, Nevena

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:756232>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-16**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Ime i prezime: Nevena Pavošević

Leksik Relkovićeve *Satira*

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2012.

1. SAŽETAK

U radu je prikazan leksik Relkovićeve *Satira*. Izdvojene su riječi po pojedinim tematskim područjima, objašnjeno je njihovo značenje kroz rječnike te njihovo podrijetlo. Najviše je turcizama što je i logično s obzirom na to da su Turci dugo boravili u Slavoniji i nametali svoje riječi i običaje. U djelu se uz turcizme nalaze još i germanizmi, romanizmi, grecizmi, hungarizmi i latinizmi. U *Satiru* se opisuju mnogi slavonski običaji, ukazuje se na oruđe koje su Slavonci koristili u gospodarstvu, hranu koju su jeli, odjeću koju su nosili te mnoga druga obilježja života Slavonije. Relković nam pokazuje koje su riječi koristili Slavonci u govoru i utjecaj drugih naroda na hrvatski jezik. Prikazao je i raznolikost geografskih pojmova tadašnje države, imena ljudi popularna u Slavoniji toga vremena te zanimanja od kojih danas mnoga više ni ne postoje. Opjevao je Slavoniju i savjetovao Slavonce kako poboljšati svoje živote i odnose s ljudima.

Ključne riječi: Relković, leksik, Slavonija, nazivlje

2. UVOD

U radu ću prikazati leksik Relkovićeve *Satira*. Na početku ću reći osnovne podatke o autoru i njegovom književnom radu. Zatim će biti izdvojene riječi pojedinih tematskih područja (Običaji, Životinje, Religija, Toponimi, Imena, Pravopisni i književni leksik, Povijest, Zanimanja, Gospodarstvo, Kućanstvo, Hrana i posuđe, Moda i nakit, Vojno nazivlje, Riječi svakodnevnog govora, Tuđice i posuđenice) i objašnjen kontekst u kojem se riječi pojavljuju. Objašnjenja riječi preuzet ću iz *Rječnika stranih riječi* Bratoljuba Klaića, *Rječnika hrvatskoga jezika* Vladimira Anića i s internetske stranice *Hrvatskog jezičnog portala*. Podijelit ću ih također i prema njihovu podrijetlu, te reći ponešto o učestalosti tuđica i posuđenica. U svakom će se poglavlju prvo govoriti o pojedinoj temi i o riječima tog tematskog područja, a zatim će biti popis riječi opisanih u poglavlju. U svakom će poglavlju riječima biti objašnjeno značenje i podrijetlo.

3. O AUTORU

U *Leksikonu hrvatskih pisaca* (LHP, 2000:617) navedeno je da je Matija Antun Relković rođen 1732. godine u Svinjaru, a umro je 1798. u Vinkovcima. Bio je prozaik, basnopisac, epik-satirist, aforist, prevoditelj, gramatičar, gospodarstveni i pravni pisac. Osnovnu je školu polazio u Cerniku, a nižu gimnaziju završio je u Ugarskoj. Sa šesnaest je godina stupio u vojsku. Brzo je napredovao u gradiškoj i brodskoj službi. Godine 1757. u sedmogodišnjem je ratu zarobljen i poslan u Frankfurt. Služio se bibliotekom svojega domaćina, brzo je upoznao francuski jezik i prosvjetiteljske ideje, osobito sa stajalištima koja su poljoprivredu smatrala glavnim izvorom gospodarskog razvitka zemlje, a seljački stalež stupom društva i temeljem bogatstva svake zemlje. Nakon zarobljeništva vraća se u domovinu. Napredovao je u vojnoj službi do čina kapetana. Umirovljen je 1786. godine.

Antun Djamić donosi nove podatke o Relkoviću u zborniku *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*¹ (VIDMAR, 1991:77). Relković je radio kao pomoćnik i pisar kod svoga oca kapetana Stipe, a zatim je u Novoj Gradiški nekoliko godina služio kao podoficir, zbog svog je rada imenovan i zastavnikom. Ondje se i oženio. Carica Marija Terezija imenovala ga je potporučnikom i premjestila ga u pješadiju u Brodsku regimentu gdje je ostao do kraja službovanja. Službovao je i u Sikirevcima, Lukačevu Šamcu, Trnjanima i u Andrijevcima. Ženio se triput, jedna je žena poznata kao Elizabeta Marija, druga je Franjka Zubanović, a treća udovica, kapetanica Bašlinović. Sinove Josipa i Franju imao je s prvom ženom Elizabetom, a pretpostavlja se da su njena djeca i Ivo te Marija Ana. Imao je dijete i s drugom ženom - kćerku Elizabetu Katarinu.

Najvažnije mu je djelo satiričko – narativni spjev *Satir iliti divji čovik* (1762.) u kojem opjevava slavonsku zemlju i njezine prirodne ljepote, ali i daje kritiku njezinih žitelja. Kao pripovjedač i govornik pojavljuje se mitološko biće Satir. Djelo *Satir iliti divji čovik* tiskano je u Dresdenu 1762. godine. Postanak i književni oblik *Satira* autor je objasnio u predgovoru drugoga izdanja (Osijek, 1779.). Prvo izdanje monološkog je karaktera, u njemu odjekuju humorističan i ozbiljan ton Satirovog glasa koji kori Slavonca. Djelo je prosvjetiteljski spjev koji se sastoji od dvaju dijelova: u prvome dijelu Satir ukazuje Slavoncu na obilježja života u Slavoniji koja bi se trebala promijeniti i za koja se smatra da su preuzeta od Turaka, a u drugom dijelu Slavonac navodi Satiru što se promijenilo u Slavoniji, što se poboljšalo od njihova razgovora. Djelo je pisano štokavštinom ikavskog govora s narječjem posavske

¹ zbornik *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića* nadalje u tekstu bit će označen kao VIDMAR

Slavonije. Ivo Bogner (Bogner, 1987:121) smatra da je Relković u *Satiru* dao enciklopedijsku sliku seljačkog života u Slavoniji te da je svoje djelo usmjerio borbi za bolju obradu zemlje, za organizaciju rada i obranu morala zadružnog života. Autor likom Satira Slavoncu upućuje pokude i poruke, ali i savjete i preporuke za život. Književnost mu je sredstvo kojim ukazuje Slavoncima na njihove propuste i želi ih poučiti kako bi se trebali ponašati, obrađivati zemlju i što im treba biti bitno u životu. Dunja Fališevac u članku *Što je Reljkoviću Satir* (VIDMAR, 1991:97) navodi da Satira kao mitološko biće iz grčke mitologije Relković povezuje sa satirom kao književnom vrstom, te da kroz lik Satira metaforično označava pripadnost njegova djela književnoj vrsti u kojoj se ismijavaju ili kritiziraju u djelu prikazane pojave – mane, poroci, društveni običaji Slavonaca i Slavonije.

Osim pisanja književnih djela, Relković je s njemačkog preveo gospodarsko djelo o uzgoju ovaca pod nazivom *Prava i pomljivo ispisana ovčarica* (1776.) i s latinskog pravno djelo *Postanak naravne pravice* (1794.). Autor je gramatike *Nova slavonska i nimačka gramatika* (1794.) te molitvenika *Slavonske libarice* (1761.) koji je namijenjen vojnicima. Relković je napisao i zbirku raznih pučkih ljubavnih i nabožnih pričica, anegdota i parabola s poukama pod nazivom *Nek je svašta* (1795.). Navedena zbirka označava i početak pučkog kalendarskog štiva u hrvatskoj književnosti. Prevodio je Ezopove i Fedrove basne te Pilpajeve fabule. Upravo se po tim prijevodima Relkovića može ubrojiti među najplodnije hrvatske svjetske prozaike osamnaestog stoljeća. Njegova su književna djela svjedočanstva o prisutnosti prosvjetiteljskih ideja u hrvatskoj književnoj kulturi, a misao o mogućnosti obrazovanja i prosvjećivanja svih provlači se kroz sva djela. Relković zagovara obrazovanje i prosvjećivanje svih, a ponajprije nižih slojeva društva.

4. TEMATSKE SKUPINE

4.1. OBIČAJI

Relković u *Satiru* opisuje različite običaje koje su Slavonci, prema njegovom mišljenju, većinom preuzeli od Turaka. Kroz lik Satira zamjera Slavoncu što su u Slavoniji prihvaćeni turski običaji, a upravo su Turci opustošili Slavoniju. Slavonci su prihvatili zajednički život s Turcima i zanemaruju svoju domovinu i svoje moralne vrijednosti. Navodi da slavonske djevojke zajedno s turskim idu na divane, plešu u kolu i da preuzimaju njihov način života, a muškarci su od njih naučili psovati. Smatra da su Turci ostavili svoje običaje, tzv. skule - kolo, prelo i divan ili posilo. U djelu se opisuju i sljedeći običaji:

ašikovanje,

psovka,

čaranje,

vještičluk,

kockanje,

molba ili moba,

kolba,

pirovi,

pečenje rakije.

Kolo se definira kao narodni ples koji najčešće oblikuje krug. Reljković navodi da djevojke ne idu na misu nego idu u kolo i pjevaju pjesme, a majke su ponosne na svoje kćeri i popravljaju im marame umjesto da ih kore zbog njihova ponašanja. Više im znače junaci iz narodne usmene književnosti nego Bog. To potvrđuje time što govori o situaciji u crkvi. Naime, u crkvi nema tko pjevati, a u kolu pjevaju o kraljeviću Marku:

„Ali nije u kolu pivati,

Kraljevića ko sveca slaviti. “ (Relković, 1916:85)

Prelo počinje uvečer i traje do ponoći, žene pritom predu, a muškarci tamburaju, a svi zajedno ašikuju i krađu brašno, govedu mast, duhan, novac, haljine. Uče se sramotno govoriti i djevojke ne čuvaju nevinost. *Prelo* predstavlja večernji sastanak na selu radi zajedničkog predenja ili sličnog posla, dok pređenje predstavlja pravljenje niti vretenom ili usukujući prstima. Žene koje predu nazivaju se prelje, a naprave za pređenje preslice. *Divan ili posilo*

označava skupinu ljudi koji raspravljaju o nekom pitanju, dok u djelu predstavlja sakupljanje žena u nedjelju ili svetac na sokaku i ogovaranje sumještana, njihovih života i imanja. Za divan Satir govori da Slavonci sjede i puše duhan, čak i u svetac, a posao ostaje neuraden. Smatra da uzaludno troše dragocjeno vrijeme. Reljkovićevo mišljenje o skulama najbolje se može uočiti u sljedećem citatu:

*„Projdite se, moja braćo draga,
Takvih skula, smišljenih od vraga.“* (Relković, 1916:86)

Pod pojmom *ašikovanje* smatra se udvaranje. Navedena se definicija potvrđuje i u rječniku gdje je navedeno da ašikovanje predstavlja udvaranje djevojci i ljubovanje, ašik je momak koji je zaljubljen, udvarač. Relković napominje da je i taj običaj ostao od Turaka. Za *čaranje* i *vještičluk* Relković navodi da je također preuzeto od Turaka. Čaranje se definira kao izgovaranje određenih mističnih formula ili riječi i radnje koje se čine da bi se dozvale sile koje će donijeti ono što se želi (ljubav ili mržnju, zdravlje ili bolest). Žene se u Slavoniji bave magijom i time smatra da se one odriču Boga i traže pomoć od sotone. Čaranje povezuje uz muslimanske žene - *bule* i navodi da su čarati naučile iz *ćitapa*, odnosno iz Kurana. Uz vještičluk veže i praznovjerje koje je prisutno i kod vjenčanja. Nadalje se kritiziraju žene koje su praznovjerne i govore što se smije, a što se ne smije nakon vjenčanja:

*„Kada bude ona na vinčanju,
Nek se mladić pritisne uza nju,
Da se kroz vas progledat ne može,
Jer vam, sinko, nauditi može.“* (Relković, 1916:111)

Smatra da je *ženidba* sveti sakrament kojega je Isus posvetio kada je bio u Kani na piru i da u njemu nema mjesta čaranjima, te da ne treba vjerovati praznovjerjima. Za *psovanje* se navodi da su Turci ostavili taj običaj, a psuju se vjera, duša, majka i grob. Običaj je opisan sljedećim stihovima:

*„Kojeno se još ni najist kader,
Jer ga učiš psovati mater?
Ti ga ne ćeš dobru naučiti,
Kako će se samo prikrstiti,*

*Neg se počmeš sam š nime igrati
I sramotne riči govoriti,
Da materi on opsuje majku
Pak da biži k svojemu babajku. “ ((Relković, 1916:79)*

Relković daje savjet Slavoncima da ne psuju i ne piju prekomjerno:

*„Čuvaj jezik od psovanja vire,
nemoj piti odveć priko mire;
ne psuj dušu, skupo otkupljenu,
na priliku Božju satvorenu. “ (Relković, 1916:169)*

Kockanje se smatra također jednim od loših običaja Slavonaca jer ljudi kockanjem izgube novac koji zarade radom. Navode se i igre kartama koje igraju: lombre, triset, vojta, faro. *Moľba ili moba* također je jedan od slavonskih običaja koji se definira kao običaj solidarnosti, skupljanje ljudi na zajedničkom obavljanju poslova koji traže mnogo vremena (žetva, kosidba, čihanje perja, komušanje kukuruza itd.) Satir upućuje Slavonca na krivi način obavljanja molbe. Pravilno je kada ljudi obavljaju poslove drugima za hranu, ali u Slavoniji se počelo raditi samo bogatima kako bi se pogostilo, najelo i napilo, a pri tome se gubi pravo značenje molbe. Ona bi trebala podrazumijevati dobro djelo učinjeno siromahu kako bi mu se pomoglo i udovoljilo Bogu. Uz nju se veže i *kolba*, odnosno kolinje jer se odvija kada se ljudi skupe za molbu. Kolinje predstavlja klanje svinje i poslove koji prate pripremu kobasičarskih proizvoda i ostavljanja mesa za zimsko razdoblje, ali i gozbu i sl. uz radove oko pripravljanja zaklane svinje. Kritiziraju se i *pirovi* jer roditelji sinovima biraju ženu koja se njima sviđa, a ne sinovima, a takvi brakovi obično nisu dobri. Gleda se na to je li djevojka bogata ili siromašna, a trebalo bi se gledati zna li raditi u kući i hoće li biti dobra gazdarica. Kada se isprosi djevojka, preveliki su troškovi i siromah se zato ne može oženiti. U svatovima se pretjeruje s hranom, previše je ima i svatovi je pojedu onoliko koliko bi mladencima bilo dovoljno za godinu dana. Previše se i pije te se pijanci sljedeće jutro moraju liječiti. Uz pirove je vezan i uobičajeni leksik koji je također prisutan i u djelu: mladinci, snaša, zaručnik, kum, kuma, diver, diveruša, svatovi, ženitba, vinčaće. *Pečenje* je *rakije* običaj koji je danas rijedak, ali postoji. U djelu Relković opisuje kako se pekla rakija. Koristili su se kazan, kotao, kapak, fučija, prosič. Navodi se i izraz bašica kao najjača, prva rakija te da se pila iz hrge – kablice ili iz čaša. Relković je u *Satiru* pokazao sliku narodnog seljačkog života. Opisao je različite

običaje slavonskih seljaka svoga vremena te dao svoje mišljenje, odnosno kritiku običaja. Vitomir Belaj u svom tekstu *Relkovićevo mjesto u povijesti hrvatske etnologije* (VIDMAR, 1991:66) navodi da je u oba izdanja *Satira* pisao o povijesti Slavonije, ali ne zato da bi iznio neke nove spoznaje već kako bi ukazao na pad razine kulture u Slavoniji. U djelu se ističe da se običaji preuzimaju od Turaka.

4.2. ŽIVOTINJE

U *Satiru* se pojavljuju mnoge životinjske vrste. Prevladavaju domaće životinje upravo zbog činjenice da se u djelu govori o životu u slavonskom selu. Relković govori o koristi životinja Slavoncima. Koriste ih za rad u polju (*volovi*), za hranu (*pilići, jaghići, svinje, krave, pčele, kokoši*), za prijevoz (*koń – dorat, riđa*), za odjeću (*ovce, ovnovi*). *Pčele* i *mrave* autor koristi kako bi Slavoncima ukazao na to kako se treba voditi gospodarstvo i kako treba raditi. Time im napominje da trebaju biti gospodari svoga kućanstva i da trebaju njime upravljati. *Gavran* i *prepelica* pojavljuju se u referiranju na basnu u kojoj su glavni likovi. *Zmija* se u djelu javlja kao usporedba – *kao zmija nika*, time autor želi reći da jezik ujeda kao zmija. Zmija se nalazi i u priči o biblijskoj priči o Adamu i Evi kojom se želi pokazati odnos muža i žene. U djelu se Turci uspoređuju s *vukovima*, a Slavonci s *ovcima* – slati ovce među vuke. Relković navodi kako se životinje ne koriste kako bi trebale i upućuje Slavonce kako to promijeniti i imati više koristi od njih. Upozorava kako ima premalo životinja u slavonskom selu, previše ih se hrani, a ne dobiva se puno od njih. Turcizmi su *oroz* (pijetao) i *dorat* (konj mrke boje), *baguda* (buba) je romanizam, dok su ostale hrvatske riječi za životinje. *Fela* je hungarizam i označava vrstu, pasminu.

POPIS RIJEČI:

labudovi

ptica

fela

koń

vol

sviña

ovca

pčela

vukovi

kurjak
zmija
bravci
goveda
gavran
prepelica
kokoš
jagŋe
jagŋići
krava
marva
vrane
junac
ždribac
ovnovi
riđa
dorat
mravi
oroz
slavuļ
pilići
baguda

4.3. RELIGIJA

Religiozni je leksik najbrojniji u *Satiru* te se u djelu autor referira na mnoge događaje i likove iz Biblije, te koristi riječi tipične za kršćanstvo (npr. *fratar, Bog, ufanje, redovnici, litanije, misa, svetcı, molitve, biskupi, krstjanska vira*). Vitomir Belaj u svome članku ističe da Relković iskorištava odbojni emotivni stav kršćanskih Slavonaca kako bi suzbio preuzimanje turskih, odnosno islamskih običaja. (VIDMAR, 1991:66) Kroz referiranje na Stari i Novi zavjet ukazuje na prave vrijednosti koje Slavonci trebaju gajiti i podržavati kako bi imali sretan život. Odabirom likova o kojima govori daje Slavoncima primjere poželjnog i dobrog ponašanja. Iz Staroga zavjeta bira likove iz knjige Postanka, a najviše govori o *Noi i Adamu i Evi*. Priču o Noi koristi kako bi pokazao kako je Noa podijelio zemlju svojim sinovima –

Kamu, Semu i Jafetu, te ih podijelio na tri staleža (moleći, hraneći i braneći) koja ovise jedan o drugome. Priču o *Josipu* u Egiptu spominje kako bi pokazao da se pravednost isplati i da je on, iako je prodan u Egipat i nepravedno optužen, postao kraljev blagajnik i upravitelj žitom, a priču o Adamu i Evi kako bi ukazao na važnost braka i dobrih odnosa između muža i žene. Kršćansku vjeru suprotstavlja muslimanskoj na način da muslimane naziva *poganima nekrštenima*, a njihove običaje smatra mrskima. Govori i o *bulama*, odnosno muslimanskim ženama te spominje muslimansku knjigu – *ćitap*. Za muslimanske zakone navodi da ih je iznio *Muhamed* i da su smišljeni od vruga. Od obilježja pravoslavne vjere spominju se *kaluđeri* (redovnik pravoslavne crkve koji živi u manastiru) i *manastiri* (pravoslavni samostani).

POPIS RIJEČI:

krstjanska vira

Ćiril i Metoda

sveti Jerolim

rimski papa

crkve

Božje zapovidi

Bog

krstjanski puk

bogoљupstvo

redovnici

krstjanski dobar život

ufanje

grišno dilovaње

Isusove drage zaručnice

svetice Kata, Bara, Orka, Klara

litanije

dnevi Bogu posvećeni

svetac

misa

sveti krst

Stvoritelj

svetci

grišiti
krstjani
evangeļe
molitve
katekismus
biskupi
crkve poglavari
Josip
Putifar
Egipat
čuvati od griha
čislo
istočni grih
Trojica jednog Svemogućeg
sotona
Božji sin
Božji blagoslov
Sveti Pavao
Isukrst
spasenje
nebeski kor
Sabaot
Sveto pismo
Isus
Kana
Svemogući
Eva
Adam
Noa
potop
David
Mojsije
Sem
Kam

Jafet
Melkisedek
babilonska kula
fratar
pogani nekršteni
bula
ćitap
Muhamed
manastir
kaluđer

4.4. TOPONIMI

Mnoga se imena gradova, mjesta, manastira i rijeka spominju u djelu. Relković navodi da je Slavonija okružena četirima rijekama (*Dunaj, Ilova, Drava, Sava*), od gradova posebno ističe Brod, Gradiško, Osik i Varadin:

„Po tebi se bijele gradovi
kao na sivoj vodi labudovi:
Brod, Gradiško, Osik i Varadin, -
što je pram njih jal Niš jali Vidin!“ (Relković, 1916:69)

Nadalje se nabrajaju ostali gradovi i naselja tadašnje države (i područja Vojne krajine), tzv. *plemenite varoši*, koje su tada pripadale Srijemskoj, Virovitičkoj i Požeškoj županiji, te Gradiškoj, Brodskoj i Moravičkoj pukovniji, a koje danas pripadaju Hrvatskoj i Srbiji (*Požega, Virovitica, Cernik, Pakrac, Pleternica, Valpovo, Kaptol, Kutijeva, Našice, Velika, Kobaš, Novogradiško, Ilok, Osik, Vukovar, Vinkovci, Šaregrad, Djakovar* (Đakovo); *Ruma, Irig, Zemun, Mitrovica, Slankamen*). Nabrajajući hrvatske gradove i mjesta, u bilješci se posebno osvrće na tadašnje mjesto Novogradiško i njegovu povijest kao vojnog područja s generalom Engelshofenom na čelu. Donosi popis hrvatskih samostana (*Virovitica, Stara Gradiška, Cernik, Požega, Velika, Našice, Brod, Djakovar, Osik, Vukovar, Ilok, Šaregrad*), ali i popis manastira *Fruške gore* (*Divša, Šišatovac, Opovo, Rakovac, Kuveždin, Grgetek, Krušedol, Remete, Ravanica, Jazak, Petkovica*). *Srim* (Srijemska Mitrovica) bila je najveća žitnica u vrijeme cara Augusta i tada se nazivala Sirmium, a od ostalih je gradova poznata

žitnica bila i grad *Sisak*, tadašnja Segesta. Nabrojanjem hidronima želi pokazati kako je Slavonija bogata vodom i ribom (*Pakra, Orłava, Bituła, Bosut, Vuka, Studva*). *Sopron, Kaniža* i *Lukačev Šamac* (Slavonski Šamac), spominju se kao mjesta u kojima trgovci prodaju svoju robu.

EKONIMI:

hrvatski:

Almaš

Biograd

Osik

Požega

Virovitica

Cernik

Pakrac

Pleternica

Valpovo

Kaptol

Kutijeva

Našice

Velika

Kobaš

Novogradiško

Ilok

Vukovar

Vinkovci

Šarengrad

Djakovar

Karlovac

Crnac

Stara Gradiška

Lukačev Šamac

Kaniža

Sisak

srpski:

Varadin

Niš

Privina Glava

Ruma

Irig

Zemun

Mitrovica

Slankamen

Srim

mađarski:

Budim

Pešta

Sopron

bugarski:

Vidin

crnogorski:

Beševina.

HIDRONIMI:

Dunaj

Ilova

Drava

Sava

Pakra

Orłava

Bituła

Bosut

Vuka

Studva

ORONIMI:

Fruški planina

Bić

4.5. IMENA

U *Satiru* nalazimo mnoga hrvatska imena. Ženska su imena *Ivka, Mara, Marica, Ruža, Kata, Klara, Lucija, Dora, Marta, Jela, Pavlija* i *Milica*, a muška *Grgo, Đuro, Kosta, Petar, Pavao, Andrija, Luka* i *Marjan*. Time nam je Relković pokazao koja su tipična slavonska imena osamnaestog stoljeća. Upoznajemo ih kroz međusobne razgovore likova u djelu o različitim temama vezanim za seoski slavonski život. Značenja ću imena preuzeti s internetske stranice *Ime hrvatsko* (<http://imehrvatsko.net/>), a napisane su redom pojavljivanja u djelu:

Ivka – „žensko ime, gotovo u potpunosti hrvatsko. Ime je izvedeno iz imena Ivana. Ivka je vrlo popularno ime, među prvih sto ženskih imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko šesto tisuća ovakvih imenjaka.“

Marjan – „muško ime, koje u Hrvatskoj većinom nalazimo među Hrvatima te manje među Slovencima. Značenje imena dolazi od latinskog Marinus. V. Marijan. Marjan je dosta često ime, među dvjesto najčešćih muških imena u Hrvatskoj, gdje danas živi oko dvije tisuće osoba koje nose ovo ime.“

Mara – „žensko ime, koje u Hrvatskoj većinom nalazimo među Hrvatima te manje među Srbima. Značenje imena dolazi od talijanskog Mara od heb. Marah - gorčina, ogorčenost. Mara je vrlo popularno ime, među prvih sto ženskih imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko deset tisuća ovakvih imenjaka.“

Marica – „žensko ime, gotovo u potpunosti hrvatsko. Ime je izvedeno iz imena Marija. Marica je vrlo popularno ime, među prvih sto ženskih imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko dvadeset tisuća ovakvih imenjaka.“

Ruža – „žensko ime, koje u Hrvatskoj većinom nalazimo među Hrvatima te manje među Srbima. Značenje imena dolazi od imenice ruža < lat. Rosa - cvijet, ruža. Glas o > u. Iz talijansko-venecijskog izgovora primljen je s > ž. Ruža je vrlo popularno ime, među prvih sto ženskih imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko devet tisuća osoba koje nose ovo ime.“

Kata – „žensko ime, gotovo u potpunosti hrvatsko. Ime je izvedeno iz imena Katarina. Kata je vrlo popularno ime, među prvih sto ženskih imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko deset tisuća osoba koje nose ovo ime.“

Đuro – „muško ime, koje u Hrvatskoj češće nalazimo među Hrvatima te rjeđe među Srbima. Ime je izvedeno iz imena Đurislav. Đuro je vrlo popularno ime, među prvih sto muških imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko deset tisuća ovakvih imenjaka.“

Klara – „žensko ime, gotovo u potpunosti hrvatsko. Značenje imena dolazi od latinski-tal. Clara — svijetla, sjajna; čuvena, znamenita. Klara je dosta često ime, među dvjesto najčešćih ženskih imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko dvije tisuće osoba koje nose ovo ime.“

Lucija – „žensko ime, gotovo u potpunosti hrvatsko. Značenje imena dolazi od latinskog Lucia - koja je svijetla. Od lux, -cis -svjetlost, sjaj; oganj. Lucija je vrlo popularno ime, među prvih sto ženskih imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko devet tisuća osoba koje nose ovo ime.“

Kosta – „muško ime, koje u Hrvatskoj češće nalazimo među Srbima, a rjeđe među Hrvatima. Značenje imena dolazi od grčkog Kosta(s) skraćeno. Od lat. Constantinus. V. Konstantin. Kosta uopće nije rijetko ime i nalazi se među tisuću najčešćih muških imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko sto osoba koje nose ovo ime.“

Dora – „žensko ime, gotovo u potpunosti hrvatsko. Značenje imena dolazi od grčkog doron - dar. Dora je dosta često ime, među dvjesto najčešćih ženskih imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko tri tisuće ovakvih imenjaka.“

Marta – „žensko ime, koje u Hrvatskoj većinom nalazimo među Hrvatima te manje među Srbima. Značenje imena dolazi od grčkog Martha od aram. Maretha - gospodarica, gospođa. Marta je vrlo popularno ime, među prvih sto ženskih imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko četiri tisuće ovakvih imenjaka.“

Pavlija – „žensko ime, koje u Hrvatskoj većinom nalazimo među Hrvatima te manje među Česima. Ime je nastalo kao izvedenica od Pavla. Pavlija je nešto rjeđe ime. Danas u Hrvatskoj živi dvadesetak osoba koje nose ovo ime.“

Milica – „žensko ime, koje u Hrvatskoj češće nalazimo među Hrvatima te rjeđe među Srbima. Značenje imena dolazi od pridjeva mila. Milica je vrlo popularno ime, među prvih sto ženskih imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko osam tisuća osoba koje nose ovo ime.“

Petar – „muško ime, koje u Hrvatskoj većinom nalazimo među Hrvatima te manje među Srbima. Značenje imena dolazi od latinskog Petrus od grčki Petros - kamen, hrid. Petar je vrlo popularno ime, među prvih sto muških imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko dvadeset tisuća ovakvih imenjaka.“

Pavao – „muško ime, gotovo u potpunosti hrvatsko. Značenje imena dolazi od latinskog Paullus - malen. Također i naziv rim. plemena. Skup au > av, glas l > o. Pavao je dosta često ime, među dvjesto najčešćih muških imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko četiri tisuće ovakvih imenjaka.“

Jela – „žensko ime, koje u Hrvatskoj većinom nalazimo među Hrvatima te manje među Srbima. Ime je izvedeno iz imena Jelena. Jela je vrlo popularno ime, među prvih sto ženskih imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko pet tisuća ovakvih imenjaka.“

Andrija – „muško ime, koje u Hrvatskoj većinom nalazimo među Hrvatima te manje među Srbima. Značenje imena dolazi od grčkog Andreas - koji je hrabar. Od andreios -hrabar, muževan. Glas e > i primljen je iz srgrč. izgovora. Andrija je vrlo popularno ime, među prvih sto muških imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko devet tisuća ovakvih imenjaka.“

Luka – „muško ime, koje u Hrvatskoj većinom nalazimo među Hrvatima te manje među Srbima. Značenje imena dolazi od latinskog Lucas skraćeno Od Lucanus - lukanijski, po nazivu grada Lucania-e. Od lucus - lug, gaj, šuma. Luka je vrlo popularno ime, među prvih sto muških imena u Hrvatskoj, gdje danas živi preko dvadeset tisuća osoba koje nose ovo ime.“

Grgo – „muško ime, koje u Hrvatskoj većinom nalazimo među Hrvatima te rijetko među drugim narodima. Ime je izvedeno iz imena Grgur. Grgo je relativno često ime, među prvih petsto muških imena u Hrvatskoj, gdje danas živi oko tisuću ovakvih imenjaka.“

Možemo uočiti da se potvrdilo da su navedena imena i tipična hrvatska imena, za pojedina je imena naznačeno i da su gotovo u potpunosti hrvatska - Ivka, Marica, Kata, Klara, Lucija, Dora, Pavao. Među prvih sto imena po današnjoj učestalosti u Hrvatskoj nalaze se sljedeća imena: Ivka, Mara, Marica, Ruža, Kata, Đuro, Lucija, Marta, Milica, Petar, Jela, Andrija, Luka. Kosta se navodi kao ime koje je češće među Srbima nego Hrvatima, a najrjeđe je hrvatsko ime spomenuto u djelo Pavlija za koje ima dvadesetak potvrda u Hrvatskoj. Budući da je u djelu opisano stanje u Slavoniji osamnaestog stoljeća, pretpostavlja se da je tada i ime Pavlija bilo češće u upotrebi.

4.6. PRAVOPISNI I KNJIŽEVNI LEKSIK

U djelu se pojavljuje i leksik pravopisa i književnosti te se na taj način govori o pismenosti Slavonaca u osamnaestom stoljeću. Relković napominje da Slavonija ima svoje knjige zahvaljujući *Ćiril*u i *Metodu* te *Jeronimu*. Govori o nedostatku pravopisa - *ortografije* tj. *knjige od pravopisa i od riči pravogovoreha* (77). U *Satiru* se pojavljuju se likovi iz narodnih pjesama *Kraljević Marko* i *Mitar i Bogdan Jakšić*, ali i iz rimske mitologije – *Jovi* (Jupiter), *Minerva*, *Pluto* (Pluton). Navodi se da se kraljevića štuje kao Boga jer se umjesto odlaska na misu pjevaju pjesme o njemu. Referira se na *Ezopa* i njegove fabule (basne) te na

Vergilija. Za hrvatski jezik koristi izraze *slavonski*, *slovinski* i *ilirski*. U djelu se govori o problemu jezika, odnosno autor želi kroz lik Satira pokazati Slavoncima kako gube svoj jezik i pismo time što prihvaćaju turske riječi. O problemu govori i u sljedećem citatu:

„Znam, junaci mlogi izginuše,
ali ne znam, kud se kńige diše,
koje bi vam jezik uzdržale
i s drugim se ne bi pomišale,
kako se je turski pomišao,
u vaš jezik tako unišao.“ (Relković, 1916:76)

Problem uplitanja turskog jezika provlači se kroz cijelo djelo i Relković svojim savjetima i uputama pokušava pomoći Slavoncima da očuvaju svoj jezik i da ne primaju tuđe običaje već da njeguju vlastite. Zamjera im što ne znaju pravilno govoriti jer ne čitaju dovoljno knjige i ne trude se. Važnije im je čuvati stoku nego slati djecu u školu. Upravo u tome nalazi razloge slavonske zaostalosti. Pojavljuju se i pojmovi tragedija i komedija za koje Relković daje objašnjenje u bilješkama, te ih uspoređuje s *veselom* i *strahovitom naravi*.

POPIS RIJEČI:

kńiga

ortografija

pravopisańe

pravogovoreńe

Jovi

Pluto

Minerva

Kraļević Marko

Mitar i Bogdan Jakšić

Esop

fabule

Virgilius

komedija

tragedija

4.7. POVIJEST

Relković u Satiru spominje mnoge povijesne osobe i događaje. Referira se na *Strabona* i *Plinija* Starijeg da su pisali kako u vrijeme cara Augusta nije bilo većih žitnica od Srijemske Mitrovice (Srima) i Siska (Segeste). Smatralo se da su Slaveni živjeli na Balkanu još u vrijeme *Aleksandra od Makedonije* (Aleksandra Velikog) i da su bili *rebreni* (hrabri) vojnici, a da im je Aleksandar zauzvrat davao velika imanja i zemlju za život i na upravljanje. Za *Ćirila*, *Metoda* i *Jerolima* navodi se da su zaslužni za to što Slaveni imaju knjige. Spominju se osvajanja *Atile*, *Solimana* (Sulejmana I.) grada *Srima* i car *Probus* koji je vladao Slavonijom iz njega. *Janjičari* su bili turski vojnici pješaci koji su boravili u Slavoniji i nakon odlaska ostavili tzv. *skule* (*kolo*, *prelo*, *divan*). Govori i o Marku Mrnjavčeviću (poznatijem kao *Kraljević Marko*), sinu *kralja Vukašina* koji ga nasljeđuje, ali ne uspijeva održati srpske zemlje te nedugo poslije bitke postaje turski vazal. Dušan Čalić u članku *Problemi ekonomskog i društvenog razvoja Reljkovićeva vremena i kako se oni odražavaju u njegovu "Satiru"* (VIDMAR, 1991:29) smatra da Relković u djelu iskazuje svoju odanost *Mariji Tereziji*, češkoj i ugarsko-hrvatskoj kraljici, jer je u njoj vidio priliku za budući razvoj Slavonije. Njezina je politika za Slavoniju značila poticanje razvoja moderne poljoprivrede i vodeću ulogu u naprednom ratarstvu, kakvo su već imale razvijenije zapadnoeuropske zemlje. Relković spominje i autore knjiga vrijednih za gospodarstvo - *Karla Solenku* (Carolus Szolengy), pisca knjige o hranjenju dudova svilca i *Antuna Janču*, pisca knjige o rojenju pčela.

POPIS RIJEČI:

Strabo

Plinius

car August

Aleksandar od Makedonije

Ćiril i Metod

Jerolim

Atila

Soliman

Probus

jañičari

kralj Vukašin

Kraljević Marko

Marija Teresija

Karlo Solenka

Antun Janča

4.8. ZANIMANJA

Relković u *Satiru* govori o Slavoniji i o ljudima u njoj. Navode se različiti zanati i poslovi kojima se ljudi bave. Uočava se da u opisima poslova prevladavaju seoski poslovi. Relković pojedina zanimanja opisuje negativno (npr. *pekare*, *mlinare*, *postolare*, itd.) i kako predstavnici tih zanata varaju ljude i pljačkaju ih: *krčmari* varaju jer u vino toče vodu, *mesari* bogatašima daju bolje komade mesa, a siromasima daju kosti, *šusteri* loše rade jer se sve podere, *mlinar* podvaljuje krivo brašno, itd. Većina zanimanja tvori se tako da se osnovi dodaje nastavak –ar ili -ac:

-ar:

haznadar

krčmar

pekar

sudac

mesar

mlinar

čizmar

šuster

kockar

likar

suknar

bojar

kožar

ladni ključar

lončar

remenar

klobučar

kolar

češljar

sitar
kamenar
škriňar
čavlar
krečar
ciglar
gombar
iglar
sedlar
užar
staklar
čipkar
sudar

-ac:

trgovac
drvodilac
kipodilac
połodilac

Ostala su zanimanja u djelu:

kuharica
služkiňa
kapelan
terzija
zanatǵija
pastir
vojnuk
kovač
ćuršija
kulunǵija
papierǵija
težak

U prethodno navedenim zanimanjima uočava se prevladavanje nastavka –ija koje je karakteristično za turcizme. Prema tome, možemo zaključiti da tada nisu postojali hrvatske riječi za ta zanimanja budući da ih je Relković uvrstio u svoj leksik. U današnje vrijeme postoje hrvatske riječi za ta zanimanja: *terzija* – krojač, *ćuršija* – krznar, *kulunđija* – zlatar, a riječ *zanatġija* samo je promijenjena u zanatlija, dok se danas uglavnom koristi naziv obrtnik. Za germanizam *šuster* danas koristimo nazive obućar i postolar, iako se i on još uvijek koristi. Mnoga zanimanja navedena u *Satiru* (npr. *klobučar*, *češlar*, *sitar*, *škriñar*, *ciglar*, *gombar*, *iglar*, *sedlar*, *užar*, *čavlar*, itd.) više ne postoje, a i ne postoji potreba za njima jer se sve izrađuje industrijski. Loretana Farkaš u članku *Slavonski jezik ili počeci hrvatskoga književnog standarda u M. A. Reljkovića* (Ključevi raja, 1995:370) navodi da „Reljković predstavlja samo jednu sponu hrvatskih pisaca i jezikoslovaca koji su oduvijek pokazivali težnju čistoći hrvatskog jezika. To ne znači da Reljković nije dopuštao ulazak stranih riječi u hrvatski jezik ako one označavaju nove stvari i pojave, a vrlo je dobro znao razlučiti upotrebu tuđica čija je uporaba stilistički vrednovana.“ Ostala zanimanja kao što su *kuharica*, *sluškinja*, *kapelan*, *pastir*, *vojnik*, *kovač* i *težak* hrvatske su riječi.

4.9. GOSPODARSTVO (GAZDALUK)

Budući da Relković smatra poljoprivredu važnom za Slavoniju u *Satiru* opisuje rad Slavonsaca u poljoprivredi i stočarstvu te se navodi potreban alat za rad, što se uzgajalo na poljima, gdje su se žitarice čuvale i sl. Težaka koji radi u poljoprivredi smatra sretnijim čovjekom od građanina i napominje da treba biti sretan svojim životom i malim imanjem. Od alata su navedeni *plug* (poljoprivredna sprava za oranje zemlje), *jaram* (drvena naprava, okvir u koji se upreže tegleća marva), *srp* (oruđe u obliku luka kojim se žanju žitarice, trava i sl.), *ornice* (kolica koja se pričvrste uz plug kad se ore), *motika* (oruđe za kopanje, prekopavanje i usitnjavanje zemlje), *zubača* (grablje) i *crtalo* (željezni nož na plugu koji reže brazdu okomito) koji su bili osnova za poljoprivrednu djelatnost Slavonsaca te *češagija* (limena četka za timarenje konja). Na poljima su Slavonci uzgajali *pšenicu*, *kukuruz*, *žito*, *repu*, a u *vinogradima* *lozu*. Od mjesta gdje su čuvale žitarice navode se *žitnica* i *hambar*, *konje* su držali u *štali* i hranili ih *zobom* i *ječmom*. Uz konje su vezani i pojmovi *abajlija* (pokrovac pod sedlom) i *ergela* (stado konja). Od poljoprivrednih pojmova navode se još i *izor* (nagrada za oranje), *potrica* (šteta koju stoka napravi na tuđem zemljištu), *arendaštvo* (zakup zemlje) i *nadnica* (novac koji se dogovori za jedan dan rada). Od životinja drže se *volovi*, *krave*, *svinje*, *ovce*, *ovnovi*. Krave se drže zbog uzgoja volova, svinje zbog smoka (meso, slanina, maslo), a

ovce i ovnovi zbog vune. Slavonci se bave i pčelarstvom kako bi od *pčela* dobili *med* i *vosak*. Uz pčelarstvo se veže i latinizam *celica* (saće). Turcizmi su među navedenim riječima *dorat*, *abajlija*, *kovanluk*, *ergela*, *arendaštvo*, *hambar*, *češagija*, a *marva* (stoka) i *gazdaluk* (gospodarstvo, domaćinstvo) su hungarizmi.

POPIS RIJEČI:

gazdaluk

pšenica

marva

koń

vol

sviņe

ovce

pčele

kukuruz

vinogradi

loza

zob

ječam

češagija

kovanluk

ergela

arendaštvo

žito

potrica

ornice

hambar

krava

plug

jaram

slog

riđa

dorat

srp

izor
motika
repa
nadnica
zubača
sino
hambar
žitnica
poľsko orańe
crtalo

4.10. KUĆANSTVO

U svoj je opis Slavonije Relković uvrstio i kućanstvo. Opisuje kako su izgledale kuće, što su imale od namještaja i spominje pojedine predmete. Od prostorija i dijelova kuće u djelu nalazimo *podrum*, *tavan*, *zapećak*, *soba*, *kiļer*. Uobičajen su namještaj kuća *postelja*, *stolica*, *polica*, *ormar*, *srčali-penĝeri*, dok se od pojedinih predmeta navode *sanduk*, *lula*, *čiviluk*, *ćepe*, *perina*, *ručnik* i *stolńak*. Među turcizme pripadaju sljedeći pojmovi: *bašća* (vrt), *srčali-penĝer* (stakleni prozor), *lula* (naprava za pušenje duhana), *čiviluk* (vješalica), *ćepe* (pokrivač), *avlija* (dvorište), *kiļer* (soba). *Kvartir* je latinizam i označava stan. *Podrum* je grecizam, ali u hrvatskom se jeziku ne smatra više tuđicom budući da je riječ prihvaćena i koristi se u svakodnevnom govoru.

POPIS RIJEČI:

kvartir
bašća
podrum
sanduk
srčali-penĝeri
lula
čiviluk
ćepe
avlija
tavan

postelja
perina
stolćnak
ručnik
brvno
zapećak
soba
stolica
polica
ormar
kićler

4.11. HRANA I POSUĐE

Kroz *Satira* možemo dobiti vjernu sliku o tome kako su se Slavonci hranili u osamnaestom stoljeću budući da se u djelu navode mnoga jela i pića: *brašno, govedska mast, pite, alva, gurabije, peksemetići, krušac, zemlička, peretci, kolaći, pogače, rašak, kukuruz, sir, maslo, jaja, repa, voće, zeće, vino, začín, mliko, rakija, med*. *Alva, gurabije* i *peksemetići* su turcizmi, a predstavljaju: *alva* - slatko jelo od brašna, masla i meda, *gurabije* - tvrde medene kolače i *peksemetići* - dvopek. Uz piće vezan je i običaj pećenja rakije koji je opisan u djelu te su navedeni i osnovni pojmovi vezani za taj običaj: *kazan* (kotao za pećenje rakije), *kapak* (zaklopac na kazanu), *bašica* (najjaća, prva rakija), *hrga* (kablica), *čaćica, rakija, fućija* (posuda za vodu koja se sužava prema gore, kaca, baćva), *prosić* (prosječ, baćva za kom, ima prosjećen otvor na koji se pričvrste mala vrata), *kom* (trop, drožde, ostaci od već isprešana grožđa pripravljenog za pećenje rakije). *Čabar* je turcizam koji oznaćava drvenu posudicu, *jećek* je turska rijeć za jelo, *koršov* je hungarizam i predstavlja posudu ili vrć, u Slavoniji je naziv za oveću trbušastu zemljanu bocu s drškom za nošenje, na kojoj je rupica kroz koju se pije. Od grecizama u djelu nalazimo rijeć *kom* i *ajnmokac* (jelo od varena mesa), od romanizama *bokara* (krćag, vrć), a hrvatski su naziva za posuđe u djelu *taćur* i *zdila*.

POPIS RIJEĆI:

brašno
govedska mast
pite

alva
gurabije
peksemetići
koršov
krušac
zemlička
peretci
kolači
pogače
rašak
fučija
hrga
hržac
kukuruz
sir
maslo
jaja
zdila
tañur
repa
voće
zeļe
jeġek
vino
med
čabar
mliko
kazan
kotao
kapak
bašica
hrga
čašica
rakija

fučija
prosič
kom
začin
bokara
ajnmokac

4.12. MODA I NAKIT

U *Satiru* se govori i o modi Slavonaca osamnaestog stoljeća. Navedeni su tipični dijelovi odjeće koji su se koristili. Najviše je hrvatskih riječi, no nalazimo i turcizme, latinizam, romanizam i hungarizam. Od turcizama spominje se *marame* (dio ženske odjeće kojim se pokriva glava), *đerđani* (ogrlica kao dio narodne nošnje, npr. od zlatnika), *zobun* (kaput, odjeća), *ćurčija* (krznari), *ćurdija* (kaput od crnog sukna), *hajat* (široki orijentalni ogrtač, domaći kaput, kućna haljina), *torbica* (predmet u kojem se nose potrebne stvari, npr. spisi, pribor za higijenu; nosi se o ramenu ili u ruci). Riječi *torbica* i *marame* udomaćile su se u jeziku i na njih se više ne gleda kao na tuđice. Od hrvatskih izraza nalazimo pojedine materijale za izradu odjeće i poslove te zanimanja vezano za njih: *lan*, *vuna*, *svila*, *svilopreda*, *sukno*, *suknar*, *ćuršija* (krznar), *čipkar*, *kožar*. Od ostalih zanimanja vezanih za odjeću, obuću i nakit u djelu nalazimo sljedeća: *čizmar*, *šuster*, *klobučar*, *gombar* (izrađuje dugmeta), *terzija* (krojač), *kulunđija* (zlatar). Također, hrvatski su izrazi za odjevni predmete u djelu *hałine*, *košuļe*, *zapreg* (pregača), *tursko odijelo* i *damašak* (svilena, vunena ili lanena tkanina s arabeskama, kakva se prvotno izrađivala u Sirijskom gradu Damasku). Nakit je također bio dio mode Slavonije te se spominju *dukat*, *prsten*, *đerđan* i *biser*. Romanizam je *kapa*, *rojte* su mađarizam i predstavljaju rese, a *dukati* su latinizam i definiraju se kao jedinica novca ili mletački zlatnik.

POPIS RIJEČI:

hałine
marame
đerđani
prsten
zobun
damašak

kape
klobučari
kožari
čizmari
šusteri
ćurčija
terzije
čipkari
gombari
kulundžije
suknari
ćurdija
rojte
košule
zapreg pregača
svila
svilopređa pređenje svile
vuna
sukno
halat
lan
torbica
tursko odijelo
dukati
biseri

4.13. VOJNO NAZIVLJE

Vojno se nazivlje u djelu pojavljuje u podužem tekstu u fusnoti kao bilješka uz riječ Novogradiško. Relković objašnjava stanje u spomenutom dijelu Slavonije, ali i napominje sljedeće:

„Ja nisam obećao pisati historiju od Slavonije, nego Satira; ovo pak istom od Novogradiškog hoću da ti ukažem, jerbo znam njegov početak.“ (Relković, 1916:70)

Među izdvojenim riječima nalazi se najviše germanizama, potom romanizama te poneki turcizmi, hungarizmi i grecizmi, ali i hrvatski vojnički izrazi. Germanizmi su *feldčer* (liječnik, vidar u vojsci), *fir* (podnarednik, podoficirski čin u Austrijskoj vojsci), *fourir* (vojnik konačar, prethodnik pred glavninom koji ima zadatak da joj osigura smještaj i hranu), *frajt* (najniži vojnički čin u austrougarskoj vojsci), *kapitanlieutenant* (kapetan - poručnik), *underlieutnant* (potporučnik), *stabsoficir* (štapski oficir), *oberstlieutenant* (natporučnik), *oberstvachtmajstor* (podoficirski vojni čin, nadnarednik) i *obrstar* (pukovnik, vrhovni vojni zapovjednik u Vojnoj krajini). U djelu su tri romanizma vojnog nazivlja, a to su *kapral* (podoficirski vojni čin), *tambor* (bubnjar, vojno zvanje) i *mundira* (uniforma). Od turcizama pojavljuju se sljedeće riječi: *barjaktar* (zastavnik, stjegonoša), *haramija* (razbojnik, vojnik). Hungarizam je *pandur* (stražar, oružani čuvar), a grecizam *komoraš* (vojnik čete s konjima i vozilima za opskrbu borbenih trupa). Hrvatski su vojni nazivi *desetnik* (niži dočasnički čin u vojsci Republike Hrvatske, viši od skupnika, a niži od narednika), *stražmeštar* (najviši podoficirski čin u austrijskoj vojsci) i *krajišnik* (vojnik Vojne krajine, graničar). Hrvatski su nazivi tvoreni tako da se osnovi dodaju nastavci –ar i –ik. Nastavak –ik nalazi se u svim hrvatskim vojnim činovima (satnik, bojnik, narednik, namjesnik, skupnik i dr.), dok je *stražmeštar* hrvatski naziv, ali ne odnosi se na hrvatsku već na austrijsku vojsku. Relkovićevo zanimanje za vojsku i vojno nazivlje možemo povezati s njegovim životom budući da je i on sam dugo vremena bio u vojsci i da je napredovao (potporučnik, zastavnik, podoficir).

POPIS RIJEČI:

barjaktar

desetnik

feldčer

fir

fourir

frajt

haramija

kapitanlieutenant

kapral

komoraš

krajišnik

oberstlieutenant

oberstvachtmajstor

obrstar
pandur
stabsoficir
stražmeštar
tambor
underlieutenant
mundira

4.14. RIJEČI SVAKODNEVNOG GOVORA

U *Satiru* se pojavljuju riječi iz svakodnevnog jezika koje više nisu u upotrebi i za koje se tek iz konteksta može shvatiti koje je njihovo značenje. Nazivi za određenu aktivnost ljudi osamnaestog stoljeća, a koja danas ne postoje su: *platko* (onaj koji plaća), *ručkarica* (žena koja nosi ručak) i *reduša* (žena koja u zadrugama obavlja kućne poslove po redu, obično svakih osam dana). Neudanu se ženu nazivalo *mužatica* dok danas za nju ne postoji poseban izraz. Postojao je i izraz za dane u tjednu – *poslendan*, koji je također iščeznuo. Od gospodarskih pojmova u djelu nalazimo *potricu* (šteta koju stoka nanese na njivi) i *kolnicu* (spremište za kola i poljoprivredne sprave). Riječ *davor* potiče od starog uzvika čuđenja, radosti, prijetnje i žalosti. Nadalje ću izdvojiti arhaične riječi koje se danas koriste u drukčijem, suvremenijem obliku. Bile su uobičajene u razgovoru i svakodnevici ljudi osamnaestog stoljeća. Podijelila sam ih prema vrsti riječi kojoj pripadaju:

veznici:

pokle (jer, pošto)

indi (dakle)

jal, jali (ili)

teke (istom, tek)

tija (čak)

međer (dakle)

jerbo (jer)

zarad (radi, zbog)

doklegodir (dokle god)

prilozi:

badjavad (badava, bez naplate)

pobaška (posebno)
jošter (još)
takija (odmah)
inačije (dručkije)
imenice:
obiknutje (navika)
ljubosumlje (ljubomora)
sužanstvo (ropstvo)
pobro (prijatelj)
bogomolja (molitva)
čislo (krunica)
karapuh (trbušina)
glagoli:
nenavideti (zavidjeti)
mentovati (riješiti)
durati (trajati)
naružiti (osramotiti)
nažvokati (napiti se)
bajati (liječiti koga čarolijama)
busnuti (rasrditi se)

Navedeni se arhaični izrazi uglavnom više ne koriste, ali se poneki mogu pronaći u dijalektalnim govorima (npr. naružiti, bajati, itd.) ili u književnim djelima. Relković nam je navedenim riječima pokazao jezičnu kulturu Slavonije svoga vremena i ukazao na mnoštvo hrvatskih riječi u razgovornom jeziku.

4.15. TUĐICE I POSUĐENICE

Relković se u pisanju *Satira* koristio mnogim turcizmima budući da su Turci bili u Slavoniji i ostavili svoje običaje i svoje riječi. I sam je bio svjestan toga da nije moguće izbaciti pojedine riječi jer su se ili udomaćile ili nije postojala prikladna zamjena za njih. O nekim je turcizmima bilo govora u gotovo svim prijašnjim dijelovima rada (Običaji, Životinje, Religija, Zanimanja, Gospodarstvo, Kućanstvo, Hrana i piće, Moda i nakit, Vojno nazivlje). Izdvajajući riječi iz djela, uočila sam da od tuđica najviše ima onih turskog podrijetla. Tematski gledano, najviše je turcizama iz područja gospodarstva (*dorat*, *abajlija*,

kovanluk, ergela, arendaštvo, hambar, češagija), kućanstva (*bašča, srčali-penđer, lula, čiviluk, ćepe, avlija, kiğer*) i mode (*đerđani, zobun, ćurčija, torbica, ćurdija, hajat, marama, terzija, kulunđija*). Neke su se riječi toliko udomaćile u jeziku da se na njih više ni gleda kao na riječi koje izvorno ne pripadaju hrvatskome jeziku, npr. *bašča, lula, kazan, marama, torbica*. Možemo uočiti da se turcizmi javljaju na mnogim područjima slavonskog života osamnaestog stoljeća, od zanimanja, hrane i kućanstva do naziva za korist, dobit, kredit i porez. Kako nisam mogla sve riječi uvrstiti ranije u radu, sada ću ih navesti i objasniti. Podijelit ću ih prema vrsti riječi kojoj pripadaju:

imenice:

harač (glavarina, porez koji se svake godine naplaćivao od svake nemuslimanske glave)

dušmanin (neprijatelj)

vilaet (nekada administrativna jedinica u Turskoj, provincija)

hadet (običaj)

babajko (otac)

medet (pomoć)

lakrdija (prazne riječi, šala)

mejdan (bojno polje)

komšiluk (susjedstvo)

sokak (ulica, cesta)

mehana (gostionica)

semler (turski kmet)

mašala (baklja)

belaj (nevolja, bijeda)

inadđija (svadljivac)

veresija (kredit, povjerenje)

arman (gumno)

hasna (dobit, profit)

mahana (mana, pogreška)

jogunac (tvrdoglavost, stvorenje)

pazar (sajam, tržnica)

fajda (dobitak, korist)

barjak (zastava)

glagoli:

baškalučiti (stavljati na stranu, odvajati)

proesabiti (dobro promisliti)

heglendisati (razgovarati)

jagmiti se (otimati se)

Romanizama u djelu ima u području vojnog nazivlja (*kapral, mundira, tambor*), životinja (*baguda*) i posuđa (*bokara*). U djelu nalazimo i sljedeće romanizme: *abacija* (opatija, crkveno područje kojim upravlja opat), *falinga* (pogrješka), *mormorati* (brbljati, ogovarati), *arešt* (zatvor), *inđeniriti* (upravljati, mjeriti), *numera* (broj), *galeta* (čahura dudova svilca, svilene bube), *friško* (brzo, odmah), *adut* (najjača karta). Pojedini su hungarizmi spomenuti među životinjama (*marva, fela*), u vojnom nazivlju (*pandur*), posuđu (*koršov*), nakitu (*rojte*) i gospodarstvu (*gazdaluk*). U djelu se još nalazi riječ *varoš* (grad) i *varmeđa* (županija). Latinizme nalazimo na području religije (*fratar, pogan*), kućanstva (*kvartir*), gospodarstva (*arendaštvo, celica*) i književnosti (*fabule*). Također se u djelu pojavljuje i latinizam *komun* (zajednica). Grecizama u djelu ima najviše u području religije (*katekismus, litanije, kor, manastir, kaluđer*), zatim pravopisa (*ortografija*), zanimanja (*safunĝija*), gospodarstva (*kom*), kućanstva (*podrum*), vojnog nazivlja (*komoraš*). U djelu se nalaze i sljedeći grecizmi: *antispasmodik* (lijek protiv grčeva), *pizmen* (nesklon, zao prema nekome), *talent* i *hiljada*. Riječ *talent* udomaćila se u hrvatskom jeziku. Germanizama najviše nalazimo u vojnom nazivlju (*obrstar, frajt, fir, fourir, kapitanlieutenant, oberstlieutenant, oberstvachtmajstor, underlieutnant, feldćer*). Pojedine germanizme nalazimo među zanimanjima (*šuster*) i nazivima za hranu (*ajnmokac*). Od ostalih germanizama nalazimo *groš* (novac različite vrijednosti u razna vremena i u raznim zemljama), *fertał* (četrvtina), *fališan* (lažan, lukav, lažljiv) i *štimanje* (cijena, poštivanje).

POPIS RIJEČI:

abacija

falinga

mormorati

arešt

inđeniriti

numera

galeta
friško
adut
varoš
varmeđa
komun
antispasmodik
pizmen
talent
hiljada
groš
fertaļ
fališan
štimanje

5. PRILOG: TABLICA TUĐICA I POSUĐENICA

TURCIZMI	ROMANIZMI	HUNGARIZMI	LATINIZMI	GRECIZMI	GERMANIZMI
harač	abacija	varoš	fratar	manastir	šuster
dušmanin	falinga	marva	pogan	kaluder	fertaļ
vilaet	mormorati	koršov	kvartir	hiljada	obrstar
haramije	arešt	rojta	arendaštvo	ortografija	ajnmokac
bula	adut	gazdaluk	celica	talent	fališan
ašikluk	bokara	fela	komun	litanije	štimanje
hadet	numera	pandur	fabula	katekismus	groš
ašikovañe	baguda	varmeđa		safunġija	feldčer
babajko	galeta			kor	fir
jañičari	friško			pizmen	fourir
medet	inđeniriti			kom	frajt
lakrdija	kapral			podrum	kapitanlieutenant
divan	tambor			antispasmodik	oberstlieutenant
gurabije	mundira			komoraš	oberstvachtmajstor
peksemetići					underlieutnant
alva					
bašča					
đerdan					
mejdan					
komšiluk					
sokak					
češagija					
haznadar					
mehana					
seember					
havlija					
kovanluk					
ergela					
mašala					
ušur					
terzija					
belaj					
zanatġija					
inadġija					
ćurdija					
baškalučit					
esapiti					
hambar					
proesabiti					
jeġek					
fajda					
kajda					
barjak					
heglendisati					
ćitap					
zobun					
penġer					
fajda					
hasna					
kazan					
fučija					
lula					

mahana					
jagmiti se					
jogunac					
čiviluk					
dorat					
pazar					
baška					
abajlija					
ćuršija					
veresija					
ćepe					
oroz					
arman					
barjaktar					
marama					
torbica					
hajat					

6. ZAKLJUČAK

U radu je prikazan leksik Reljkovićeve *Satira*. Izdvojene su riječi prema tematskim područjima, objašnjeno i definirano njihovo značenje kroz rječnike te njihovo podrijetlo. U djelu se uočava najviše turcizama što je i logično s obzirom na to da su Turci dugo boravili u Slavoniji i nametali svoje riječi i običaje. Osim turcizama, najviše prevladavaju germanizmi – osobito u vojnom nazivlju, grecizmi – najviše u području religije, potom slijede romanizmi, hungarizmi i latinizmi. Prema tematskim područjima, najviše riječi pripada religiji, gospodarstvu, hrani i piću, toponima i zanimanja. U *Satiru* se opisuju mnogi slavonski običaji, ukazuje se na oruđe koje su Slavonci koristili u gospodarstvu, hranu koju su jeli, odjeću koju su nosili te mnoga druga obilježja života Slavonije. Relković nam napominje koje su riječi koristili Slavonci u govoru i kako su drugi narodi utjecali na hrvatski jezik. Prikazao je i raznolikost geografskih pojmova tadašnje države, imena ljudi popularna u Slavoniji toga vremena te zanimanja od kojih danas mnoga više ni ne postoje. Opjevao je Slavoniju i savjetovao Slavonce kako poboljšati svoje živote i odnose s ljudima.

7. LITERATURA

- ❖ Anić, Vladimir. *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 2007.
- ❖ Bogner, Ivo. *Književni prikazi*, Pedagoški fakultet Osijek, Osijek, 1987.
- ❖ Bratulić, Josip. *Sjaj baštine: rasprave i članci o hrvatskoj dopreporodnoj književnosti*, Književni krug, Split, 1990.
- ❖ Čorkalo, Slavica. *Slavonica*, Ogranak Matice hrvatske: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci, 1993.
- ❖ Doprinos Slavonije
- ❖ Fališevac, Dunja. *Kaliopin vrt*, Književni krug, Split, 1997.
- ❖ Fališevac, Dunja. *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, Hrvatska sveučilišna zaklada, Zagreb, 2007.
- ❖ Jelčić, Dubravko. *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004.
- ❖ Klaić, Bratoljub. *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1980.
- ❖ *Ključevi raja: hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća*, Meandar, Zagreb, 1995.
- ❖ *Književni susreti zavičajnika: zbornik za 2004. godinu*, Privlačica, Vinkovci, 2005.
- ❖ Kramarić, Zlatko. *Kako čitati Satir M.A. Reljkovića u: Revija – časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja*, Osijek 1990., br.3, ožujak – 30.godište, str. 270.-277.
- ❖ Kolenić, Ljiljana. *Riječ o riječima*, Pedagoški fakultet Osijek, Osijek, 1998.
- ❖ Kombol, Mihovil. *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1961.
- ❖ *Leksikon hrvatske književnosti – Djela*, Školska knjiga, Zagreb, 2008.
- ❖ *Leksikon hrvatskih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb, 2000.
- ❖ Peić, Matko. *Slavonija – književnost*, Izdavački centar Revija, Osijek, 1984.
- ❖ *Povijest hrvatske književnosti*, Liber, Zagreb, 1974.
- ❖ Relković, Matija Antun. *Djela*, u: *Stari pisci hrvatski*, Zagreb., 1916.
- ❖ Šicel, Miroslav. *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.
- ❖ *Znanstveni skup Matija Antun Relković i Slavonija 18. stoljeća*, Filozofski fakultet Zagreb, Zagreb, 1998.
- ❖ *Znanstveni skup Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*, Zavod za znanstveni rad JAZU, Osijek, 1984.

Internetski izvor:

- ❖ Hrvatski jezični portal: <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=main> (zadnji put posjećeno 24.06.2012.)

SADRŽAJ:

1. SAŽETAK	1
2. UVOD.....	2
3. O AUTORU.....	3
4. TEMATSKE SKUPINE.....	5
4.1. OBIČAJI.....	5
4.2. ŽIVOTINJE.....	8
4.3. RELIGIJA.....	9
4.4. TOPONIMI	12
4.5. IMENA.....	15
4.6. PRAVOPISNI I KNJIŽEVNI LEKSIK.....	17
4.7. POVIJEST.....	19
4.8. ZANIMANJA	20
4.9. GOSPODARSTVO (GAZDALUK).....	22
4.10. KUĆANSTVO.....	24
4.11. HRANA I POSUĐE.....	25
4.12. MODA I NAKIT	27
4.13. VOJNO NAZIVLJE.....	28
4.14. RIJEČI SVAKODNEVNOG GOVORA.....	30
4.15. TUĐICE I POSUĐENICE.....	31
5. PRILOG: TABLICA TUĐICA I POSUĐENICA.....	35
6. ZAKLJUČAK.....	37
7. LITERATURA.....	38